

ПИТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СТАТИСТИКИ В УКРАЇНІ ТА РЕГІОНАХ

*О.Е. Остапчук,
директор департаменту планування та
організації статистичних спостережень
Державного комітету статистики України*

Демографічна ситуація в Україні є нині однією з найбільш обговорюваних тем у суспільстві. Загальна стурбованість неухильним скороченням чисельності населення країни, несприятливою зміною його структурних характеристик викликає не тільки закономірний інтерес громадськості до цієї проблеми, а й обумовлює зростаючу потребу в її ретельному і глибокому вивченні. Через це особливі вимоги пред'являються до якості інформаційного забезпечення демографічної статистики.

Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року свідчать про те, що поточні розрахунки демосоціальних показників, які здійснюють органи державної статистики, – досить надійний інструмент виміру кількісних і якісних показників, пов'язаних з демографічними трансформаціями, що відбуваються в Україні [1, с. 5]. Розраховані на базі даних адміністративних джерел у період між переписами населення 1989 і 2001 років, вони загалом об'єктивно відображають зміни у чисельності, складі і розміщенні населення. Досить показовим є те, що в цілому по країні відхилення переписних даних про чисельність населення порівняно з поточним статистичним обліком склало лише – 0,7%.

Та адекватність щорічних оцінок населення в попередньому межпереписному періоді аж ніяк не означає відсутності серйозних проблем у веденні поточного статистичного обліку та у його інформаційному забезпеченні. У зв'язку з цим, перш за все, слід пригадати, що впровадження автоматизованої обробки даних з природного і міграційного руху населення в Україні було здійснено лише за рік до проведення останнього радянського перепису. На той час технологія опрацювання даних мала такий вигляд: на обласні органи статистики покладалися роботи з автоматизованого оброблення первинної інформації, а на республіканські – формування зведених таблиць. Потім отримані дані пересилалися до Держкомстату СРСР, де централізовано розраховувалися усі регіональні демографічні показники. Через таку організацію розроблення даних демографічної статистики, Держкомстат України як національний статистичний орган незалежної держави одержав у спадщину лише непогано налагоджений порядок представлення первинних адміністратив-

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

них даних і програмне забезпечення для їх обробки. З цієї причини до 1992 р. розрахунки статеві-вікового складу населення й показників його відтворення органи державної статистики України здійснювали вручну, і лише в 1993 році були створені відповідні вітчизняні комплекси електронної обробки інформації [2, с. 22].

Якщо говорити про сучасне інформаційне забезпечення вивчення демографічних процесів у контексті практичної роботи органів державної статистики, то, насамперед, слід виділити два найбільш потужних джерела інформації. Це – адміністративні дані органів виконавчої влади, що уповноважені реєструвати ті чи інші демографічні події, і результати спеціальних статистичних спостережень, які здійснюють безпосередньо статистичні підрозділи в центрі й на місцях. Саме стан і наповнення цих джерел, підходи до їх використання та перспективи розвитку є темою даної публікації. Отже, мова піде про інформаційне підґрунтя статистичного вивчення природного та механічного рухів населення, які, власне, й формують показники кількості, структури та розміщення населення по країні в цілому і по кожному регіону.

Проте, перед тим, як надати характеристику поточної ситуації у інформаційному забезпеченні демографічної статистики, варто зробити невеличкий екскурс до історії проблеми. З набуттям незалежності в Україні неймовірно швидко почали відбуватися перетворення в інформаційному просторі. У 1992 році Верховна Рада України прийняла закони України “Про інформацію” та “Про державну статистику”, які суттєво вплинули на взаємовідносини між постачальниками та користувачами даних, обумовили кардинальні зміни в організації інформаційних потоків, визначили напрями їх розвитку та встановили принципи функціонування інформаційних систем державного і регіонального рівнів. Ці та деякі інші законодавчі акти започаткували створення оновленого національного правового поля у галузі інформації та інформатизації [7;8;11;13], спричинили необхідність ревізування, а згодом – відміни або ґрунтового удосконалення багатьох нормативно-правових документів радянського періоду. Оскільки така робота проводилася у надзвичайно складних умовах політичного і соціально-економічного реформування суспільства, її наслідки не завжди виявлялися однозначними [3, с. 214–216].

У першій половині 90-х років у результаті поетапного перегляду нормативно-правових актів з питань адміністративного обліку природного руху населення істотних змін зазнала й відповідна первинна інформація. На жаль, це призвело до значного звуження кола статистичних характеристик населення. Так, з усіх записів актів цивільного стану була вилучена інформація про рівень освіти і зайнятість осіб, на яких вони складалися; з актових записів про народження – відомості про те, яка за рахунком дитина народилася у матері (збирання цієї вкрай важливої інформації було відновлено тільки у 2003 році); з актових записів про смерть – дані про сімейний стан померлих; з актових записів про шлюб – дані про вік нареченого і нареченої; з актових записів про розірвання шлюбу – дані про вік чоловіка і дружини, а також відомості про кількість спільних неповнолітніх дітей (облік показника також поновлено у 2003 році) і т. ін. [14].

На початку поточного десятиріччя така ж доля спіткала первинний адміністративний облік міграційної активності населення. Скасування Конституційним Судом України у листопаді 2001 року інституту прописки та введення процедури обов’язкової реєстрації фізичною особою свого місця проживання [10], прийняття Верховною Радою України у грудні 2003 року Закону України “Про свободу пересування і вільний вибір місця проживання в Україні” [9] зумовили необхідність внесення принципів змін у порядок збирання первинних адміністративних даних про мігрантів. Цей процес, зрозуміло, спричинив також перегляд відповідних облікових показників.

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Одночасно з розбудовою адміністративного обліку населення в Україні, як і у багатьох країнах світу, на рубежі нового тисячоліття проводилася довготривала підготовча робота до національного перепису населення. Загальновідомо, що переписи є основним джерелом найбільш об'єктивної та повної інформації про населення, його склад і розміщення. Ці дані у будь-якій країні використовуються як основне джерело інформації для управління соціально-економічними процесами, визначення пріоритетів та параметрів демографічного, соціального, економічного розвитку, адміністративно-територіального устрою тощо. Однак суспільна вага Всеукраїнського перепису 2001 року багаторазово посилювалася ще й через те, що це статистичне спостереження було першим заходом такого рівня, який національна статистика виконувала самостійно. Усі попередні опитування населення здійснювалися в умовах, коли українські землі входили до складу інших країн – Росії, Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, Радянського Союзу [1, с. 3–4; 118–122].

За підсумками проведених робіт в Україні вперше було розроблено національну методологію переписів населення і створено цілісну систему показників, які об'єктивно віддзеркалили соціально-демографічний стан держави та регіонів, було сформовано спеціальні законодавчі передумови та організаційний механізм проведення цього наймасштабнішого суцільного статистичного спостереження, побудовано унікальний програмно-технологічний комплекс для опрацювання та поширення його результатів з використанням новітніх інформаційних технологій, підготовлено ґрунтовні засади для подальших науково-аналітичних досліджень під час проведення різноманітних обстежень населення та здійснення прогностичних розрахунків щодо соціально-економічного розвитку країни і регіонів.

Суспільно-політичне значення подій, що зазначені вище, спонукає, по-перше, більш докладно спинитися на сутності існуючого в Україні адміністративного обліку населення, (який є першоосновою демографічної статистики), ознайомитися з принципами і підходами в його організації, а точніше, реорганізації, і проаналізувати його вплив на повноту і якість відповідних статистичних даних. І по-друге, охарактеризувати внесок Всеукраїнського перепису населення 2001 року у розвиток національної демографічної статистики, а також окреслити подальші кроки, здійснювані органами державної статистики у напрямі підвищення наукової обґрунтованості та надійності отриманих даних.

Основним джерелом даних про природний рух населення є акти реєстрації цивільного стану. Особливість обліку демографічних подій (народжень, смертей, одружень, розірвань шлюбу) полягає у тому, що вони фіксуються після їх юридичного оформлення – реєстрації. Таким чином, до сфери статистичного спостереження потрапляють лише ті з них, які відповідно до закону підлягають реєстрації. Так, обов'язковою в Україні є реєстрація народжень і смертей.

За чинною процедурою акти складаються у двох примірниках, перший з яких зберігається у книгах записів актів органів реєстрації актів цивільного стану Міністерства юстиції України, а другий передається до територіальних органів державної статистики для подальшого опрацювання. Питання повноти обліку є найважливішим в організації системи реєстрації, оскільки цей метод заснований на тому, що громадяни самі повинні згідно зі встановленими термінами звертатися до установ, які здійснюють реєстрацію, і заявляти про ті чи інші події. Законодавчо визначена обов'язковість подання населенням такої інформації і встановлена відповідальність за порушення чинного порядку є одним із засобів досягнення повного охоплення реєстрацією подій природного руху населення.

Програма реєстрації (перелік запитань у актах реєстрації цивільного стану) залежить від характеру самої події, існуючої практики адміністративного обліку, а також від інформаційних потреб користувачів даних. Відомості, які містяться в актових записах, можна

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

умовно розподілити на дві групи: ті, що надають характеристику демографічної події, і ті, що характеризують особу або сукупність осіб, яких ця подія стосується. Слід також зазначити, що збирання даних у ході реєстрації провадиться за затвердженим переліком первинних персоніфікованих ознак [14].

Аналогічно виглядає й запроваджена МВС України процедура документування реєстрації особою свого місця проживання, яка нині передбачає використання талонів реєстрації місця проживання/зняття з реєстрації місця проживання/особи. Проте, на жаль, і ці форми, що змінили колишні талони статистичного обліку до листків прибуття та вибуття, залишають поза межами адміністративного обліку фіксування кількох важливих статистичних характеристик мігрантів, наприклад, таких, як: громадянство, сімейний стан, відомості про дітей, рівень освіти, місце роботи і посаду, про причину переїзду тощо. Крім того, затверджений порядок документообігу спочатку навіть не передбачав їх представлення територіальним органам державної статистики для подальшої обробки [15]. У зв'язку з цим виникала реальна загроза "фізичної" втрати інформаційного джерела для отримання статистичних даних про міграцію населення. З метою врегулювання цієї проблеми на початку 2003 року Держкомстат звернувся до Кабінету Міністрів України з проханням розглянути можливість використання уніфікованих первинних документів обліку міграції та ініціював внесення змін до "Тимчасового порядку реєстрації фізичних осіб за місцем проживання". Кабінет Міністрів України прийняв відповідну постанову, згідно з якою на виконання положень законодавства у галузі статистики [7] було встановлено, що один примірник заповненого первинного облікового документа мав передаватися уповноваженим органом Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС України відповідному територіальному органу державної статистики, а форми бланків талонів реєстрації/зняття з реєстрації/місця проживання особи повинні затверджуватися МВС України за погодженням з Держкомстатом [16]. Виходячи з останнього, Держкомстат активізував співробітництво з МВС України у напрям удосконалення чинних бланків талонів. Однак, хоча у липні 2004 р. Кабінет Міністрів України затвердив зразки документів, необхідних для реєстрації місця проживання в Україні [17], і територіальним органам обох відомств було направлено спільний відомчий інструктивний лист щодо організації відповідного документообігу, перелік даних щодо мігрантів і процедура їх документування залишається все ж таки недосконалою.

Отже, слід визнати, що на сьогодні далеко не всі зауваження і пропозиції Держкомстату щодо впорядкування ведення адміністративного обліку населення враховані. І як наслідок – адміністративні й статистичні дані з цих питань поки що не містять у собі усіх показників, передбачених відповідними міжнародними рекомендаціями [6].

Перш ніж перейти до іншого джерела інформації демографічної статистики, а саме – суцільних і вибіркових обстежень населення, необхідно ще дещо сказати про перший Всеукраїнський перепис населення 2001 року. Загалом роботи з перепису населення, що тривали упродовж семи років [5; 6], було повністю завершено у 2004 році. За результатами перепису Держкомстат підготував 17 томів тематичних публікацій, 7 з яких в електронному вигляді, де представлено не тільки табличний і аналітичний матеріал, а й картограми, які надають можливість подати статистичні дані більш наочно та візуалізувати їх аналіз. Така ж за обсягами робота з обробки і поширення даних перепису населення здійснювалася кожним з територіальних органів державної статистики в усіх регіонах країни.

У 2003 році в органах державної статистики на державному й регіональному рівнях було також створено інформаційні канали оперативного доступу користувачів спочатку до матеріалів перепису населення, а згодом і до даних поточного демографічного статистичного обліку. Нині на WEB-сайті Всеукраїнського перепису населення, поряд з інфор-

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

мацією про його основні підсумки, розміщено також дані про новини демографії. Поточна інформація сайту про чисельність населення, його природний і механічний рух актуалізується щомісяця.

На підставі даних перепису Держкомстат разом з Інститутом демографії і соціальних досліджень НАНУ за участю інших зацікавлених центральних органів виконавчої влади здійснив ряд аналітичних розробок, ретроспективних перерахунків і прогнозних оцінок основних демографічних показників країни і регіонів. Результати цих досліджень лягли в основу підготовки стратегічних документів загальнодержавного значення, серед яких – схвалена Урядом державна Концепція демографічного розвитку України на 2005–2015 рр. [18], Рекомендації парламентських слухань у Верховній Раді України “Демографічна криза в Україні: причини і наслідки” [12] тощо.

Отже, створення потужної інформаційної бази даних перепису населення мало на меті не лише, і не стільки констатацію демосоціального стану в Україні, а виявлення (на підставі проведеного аналізу отриманих даних) найбільш проблемних питань у цій галузі. Першим гучним суспільним відгуком на результати перепису населення стали згадані вище травневі парламентські слухання 2003 року. У Рекомендаціях цих слухань, зокрема, було відзначено, що загострення демографічної ситуації в країні стало наслідком того, що політико-економічні трансформації в Україні відбувалися без врахування потреб соціальної сфери, а реформування економіки здійснювалося без належного наукового обґрунтування. Жорсткість цієї заяви супроводжувалася висунутими вимогами щодо застосування зваженого комплексно-пріоритетного підходу до оцінки перспектив виходу з кризи. Кабінетові Міністрів України було рекомендовано розробити державну Концепцію демографічного розвитку України на середньострокову перспективу, яка б передбачала цілісну систему заходів економічного, правового, соціального, освітнього, культурного, інформаційно-пропагандистського й організаційного характеру і була б спрямована на зниження смертності, підвищення народжуваності, захист, реабілітацію і відновлення генофонду населення України, запобігання еміграції, що погіршує і без того несприятливу демографічну ситуацію в країні. Як вже зазначалося, такий документ за участю багатьох центральних органів виконавчої влади був підготовлений Національною академією наук України і схвалений постановою Кабінету Міністрів України [18].

Концепцією передбачається, що її реалізація буде підтримуватися спеціально створеною системою моніторингу соціально-демографічної ситуації, спрямованої на інформаційне забезпечення демографічних досліджень, зокрема питань репродуктивної поведінки населення і трудової міграції. Виконання цього завдання багато в чому забезпечуватиме Держкомстат. Саме для інформаційного супроводу концептуальних заходів, оцінки їх результатів і коригування обраних підходів Держкомстат передбачив проведення у 2006 році масштабного державного вибіркового демосоціального обстеження населення. Це, власне, буде мікроперепис, з огляду на програму спостереження, його методологію і передбачуваний обсяг обстежуваної вибіркової сукупності (5%). Дане статистичне спостереження покликане сформувати інформаційну базу для наукових досліджень у ході виконання відповідних державних і регіональних цільових програм, а також надати об'єктивну оцінку їх впливу на поточну демографічну ситуацію. Воно дасть змогу отримати відомості, які з методологічних, організаційних або фінансово-витратних міркувань складно чи недоцільно збирати під час суцільного перепису, а також інформацію щодо особливих аспектів демосоціальних проблем, потреба у додатковому вивченні яких була встановлена за результатами проведених наукових досліджень підсумків Всеукраїнського перепису населення 2001 року. (Серед таких “спеціальних” розширених модулів запитальника мікроперепису: “фертильність”, “стан здоров'я”, “міграція”). За допомогою мікропере-

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

пису вдається зібрати дані з питань, які з тих чи інших причин не повною мірою охоплюються поточним адміністративним обліком. До того ж це обстеження має стати одним з найважливіших заходів, пов'язаних з підготовкою до наступного переписного раунду, оскільки розглядається як своєрідна апробація концептуальних положень чергового Всеукраїнського перепису населення 2011 року.

З метою забезпечення гармонізації програми державного вибіркового демосоціального обстеження населення (мікроперепису) з методологічними положеннями інших спостережень, здійснюваних органами державної статистики, його проект було докладно обговорено і погоджено з територіальними підрозділами і профільними департаментами Держкомстату. Експертні оцінки й пропозиції щодо змісту та редакції запитань програми надали також зацікавлені наукові установи і центральні органи виконавчої влади, зокрема: Інститут демографії і соціальних досліджень НАНУ, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство праці та соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Державний комітет у справах національностей та міграції. Після проведених консультацій до затвердженої наказом Держкомстату програми державного вибіркового демосоціального обстеження було включено такі запитання:

1. Родинні стосунки з особою, яка записана першою у домогосподарстві

1.1 Ви є член домогосподарства, записаний першим

1.2 Ви є по відношенню до члена Вашого домогосподарства, записаного першим:

- дружина, чоловік;
- дочка, син;
- мати, батько;
- сестра, брат;
- невістка, зять;
- свекруха, свекор, теща, тесть;
- баба, дід;
- онука, онук;
- інший ступінь споріднення та свояцтва;
- не родич.

2. Ваша стать

- чоловіча;
- жіноча.

3. Ваша дата народження

- число, місяць, рік народження;
- скільки повних років виповнилося.

4. Ваше етнічне походження (вказіть національність або етнічну групу)

5. Ваше громадянство

- Україна;
- інша держава (*будь-ласка, вкажіть*) (назва держави) _____;
- без громадянства.

6. Ваш сімейний стан (для осіб у віці 15 років і старших)

- ніколи не перебував(ла) у шлюбі;
- перебуваю у зареєстрованому шлюбі;
- перебуваю у незареєстрованому шлюбі;
- удівець, удова;
- розлучений(на) (*зареєстроване розірвання шлюбу*);
- розійшовся(лася) (*незареєстроване розірвання шлюбу*).

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

6.1 Для осіб, які перебувають або коли-небудь перебували у шлюбі (заресстрованому або незаресстрованому) вказати:

- 6.1.1 в якому за чергою шлюбі перебуваєте або перебували;
- 6.1.2 коли брали перший шлюб (рік);
- 6.1.3 якщо перший шлюб припинився, вказати:
 - 6.1.3.1 коли це сталося (рік);
 - 6.1.3.2 обставини, через які перший шлюб припинився:
 - розлучився(лася) (заресстроване розірвання шлюбу);
 - розійшовся(лася) (незаресстроване розірвання шлюбу);
 - овдовів(ла);
- 6.1.4 якщо поточний шлюб не перший, вказати, коли брали поточний шлюб (рік).

6.2 Для усіх жінок віком 15 років і старших вказати, чи народжували дітей:

- так;
- ні.

6.2.1 якщо "так", вказати відомості щодо кожної народженої дитини:

№ з/п	Стать дитини		Дата народження дитини (чч/мм/рррр)	Якщо дитина померла, вказати рік коли це сталося
1	- жін.	- чол.		
2	- жін.	- чол.		
3	- жін.	- чол.		
4	- жін.	- чол.		
5	- жін.	- чол.		
6	- жін.	- чол.		
7	- жін.	- чол.		
8	- жін.	- чол.		
9	- жін.	- чол.		
10	- жін.	- чол.		

6.3 Для жінок віком 15–49 років, які перебувають у шлюбі (заресстрованому або незаресстрованому) вказати, скільки всього дітей хотіли б мати (з урахуванням вже народжених):

6.3.1 у випадку, якщо фактична кількість народжених дітей менша за їх бажану кількість, вказати:

6.3.1.1 чи є це тимчасовим відкладанням подальших народжень:

- так;
- ні;

6.3.1.2 причини, через які фактична кількість народжених дітей менша за їх бажану кількість:

- стан здоров'я;
- недоступність якісного медичного обслуговування;
- несприятлива екологічна ситуація;
- низький рівень оплати праці (доходів);
- незабезпеченість житлом;
- відсутність необхідних дошкільних навчальних закладів;
- недостатній рівень послуг, що надаються дошкільними навчальними закладами з догляду за дитиною;
- інші життєві пріоритети (будь-ласка, вкажіть).

7. Ваша освіта (для осіб у віці 6 років і старших)

- повна вища (вища);
- базова вища;
- неповна вища (середня спеціальна);
- незакінчена вища (для осіб, які закінчили неповний курс навчання в 1996 році і раніше);
- повна загальна середня (середня загальна);
- базова загальна середня (неповна середня);
- початкова загальна (початкова);
- не маю початкової загальної;
- неписьменний(на).

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

7.1 Для осіб у віці 15 років і старших вказати, чи закінчили професійно-технічний навчальний заклад:

- так;
- ні.

8. Ваші джерела засобів існування

- робота за наймом на підприємстві, в організації, установі;
- робота за наймом у фермерському господарстві;
- робота за наймом у окремих громадян;
- робота на власному підприємстві;
- робота у власному фермерському господарстві;
- робота на самостійній основі;
- робота на сімейному підприємстві без оплати праці;
- робота в особистому селянському господарстві;
- дохід від власності;
- стипендія;
- пенсія (крім пенсії за інвалідністю);
- пенсія за інвалідністю;
- допомога (крім допомоги по безробіттю);
- допомога по безробіттю;
- інший вид державного забезпечення;
- на утриманні інших осіб;
- інше джерело (*будь-ласка, вкажіть*).

8.1 З числа зазначених Вами джерел засобів існування вказати основне.

9. Сума Вашого середньомісячного доходу

Для осіб, які отримували у 2004 році дохід у вигляді плати за роботу та/або дохід від власності, стипендію, пенсію, допомогу, вказати загальну суму середньомісячного доходу (грн.), отриманого Вами особисто. (Якщо Ви одержували дохід (частину доходу) в натуральній формі, оцініть, будь ласка, скільки ці натуральні надходження склали у грошовому виразі, і включіть їх у загальну суму Вашого середньомісячного доходу.)

10. Статус Вашої зайнятості (для усіх осіб, які мають роботу, крім роботи в особистому селянському господарстві):

- працюючий за наймом;
- член колективного підприємства, кооперативу;
- роботодавець;
- самозайнятий;
- безоплатно працюючий член сім'ї.

11. Місцезнаходження Вашої основної роботи (для усіх осіб, які мають роботу, крім роботи в особистому селянському господарстві):

- на території постійного проживання;
- на іншій території: (вказати: Автономна Республіка Крим, відповідна назва – область, м. Київ, Севастопольська міськрада, або інша держава).

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

11.1 Якщо місцезнаходження Вашої основної роботи не на території постійного проживання, вказати:

11.1.1 причини, через які Ви не працевлаштувалися за місцем проживання:

- немає вільних робочих місць;
- немає вільних робочих місць за фахом;
- запропоновані вільні робочі місця за фахом не влаштовують Вас;
- рівнем оплати праці;
- умовами праці (*режим роботи, шкідливі умови тощо*);
- неможливістю отримання освіти або підвищення кваліфікації;
- неможливістю кар'єрного росту;
- інші причини (*будь-ласка, вкажіть*).

11.2 Спосіб, за допомогою якого Ви працевлаштувалися:

- самостійно організував справу;
- через службу зайнятості;
- за об'явою;
- за рекомендацією інших осіб;
- інший спосіб (*будь-ласка, вкажіть*).

11.3 Для усіх осіб, які мають роботу, крім тих, хто працює вдома, вказати:

11.3.1 скільки часу Ви щодня звичайно витрачаєте на те, щоб дістатися до роботи в одному напрямку:

- до 20 хвилин;
- понад 20 хв. до 40 хв.;
- понад 40 хв. до 1 год.;
- понад 1 год. до 1,5 год.;
- понад 1,5 год. до 2 год.;
- понад 2 години;

11.3.2 яким чином Ви звичайно дістаєтеся до роботи:

- автобусом;
- тролейбусом;
- трамваєм;
- метро;
- маршрутним таксі;
- таксі;
- власним автомобілем;
- автобусом підприємства (організації, установи);
- службовим автомобілем;
- мотоциклом, велосипедом;
- автобусом (маршрутним таксі) приміського, міжміського сполучення;
- залізничним транспортом;
- водним транспортом;
- іншим видом транспорту;
- пішки (*будь-ласка, вкажіть*).

12 . Ваша міграційна активність

12.1 Чи змінювали Ви за останні 12 місяців місце проживання:

- так;
- ні;

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

12.1.1 якщо “так”, вказати:

12.1.1.1 назву попереднього місця проживання:

- Автономна Республіка Крим, область (назва), м. Київ, Севастопольська міськрада;
- інша держава.

12.1.1.2 причину переїзду:

- за родинними обставинами;
- навчання;
- повернення після навчання;
- зміна місця роботи;
- лікування або догляд за хворими;
- інша причина (*будь-ласка, вкажіть*).

12.2 Чи виїжджали Ви протягом останніх 12 місяців за кордон:

- так;
- ні;

12.2.1 якщо “так”, вказати мету перебування за кордоном:

- відрядження;
- працевлаштування;
- навчання;
- паломництво;
- відвідування рідних, друзів;
- відпочинок або туристична подорож;
- лікування;
- інша причина (*будь-ласка, вкажіть*).

12.2.1.1 якщо Ви виїжджали за кордон з метою працевлаштування, вказати:

Назви(у) країн(и):	Термін перебування		Сфера діяльності, у якій Ви були зайняті					Чи відповідала робота, виконувана Вами за кордоном, характеру Вашої роботи в Україні:	
	міс.	дн.	будівництво	транспорт	сільське господарство	сфера послуг	інше (<i>будь-ласка, вкажіть</i>)		
								так	ні
								так	ні
								так	ні

13. Стан Вашого здоров'я

13.1 Як Ви оцінюєте стан свого здоров'я в цілому:

- добрий;
- задовільний;
- поганий.

13.2 Чи зверталися Ви за медичною допомогою протягом останніх 12 місяців:

- так;
- ні.

13.3 Чи були протягом останніх 12 місяців випадки, коли Ви не змогли отримати медичну допомогу, придбати ліки тощо:

- так;
- ні;

13.3.1 якщо “так”, вказати, з яких причин це виявилось недоступним:

- відсутність медичного закладу на території населеного пункту, в якому Ви проживаєте;
- відсутність медичного спеціаліста потрібного профілю;
- відсутність необхідного медичного приладдя;
- відсутність ліків;
- занадто висока вартість ліків;
- занадто висока вартість лікування;
- інша причина (*будь-ласка, вкажіть*).

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

14. Житлові умови Вашого домогосподарства (заповнюється в цілому на домогосподарство)

14.1 Житлове приміщення, в якому проживає Ваше домогосподарство є власністю:

- приватною (*приватизоване, куплене*);
- державною;
- комунальною;
- наймане житлове приміщення у окремих громадян.

14.2 Для усіх домогосподарств, крім тих, хто наймає житлове приміщення у окремих громадян, вказати:

14.2.1 тип Вашого житлового приміщення:

- індивідуальний будинок;
- частина індивідуального будинку;
- окрема квартира;
- комунальна квартира;
- гуртожиток;
- інше приміщення (*будь-ласка, вкажіть*);

14.2.2 розмір площі Вашого житлового приміщення (кв.м):

- загальна;
- житлова;

14.2.3 благоустрій Вашого житлового приміщення:

- електропостачання;	- каналізація;
- електроплита підлогова;	- ванна або душ;
- централізоване газопостачання;	- центральне гаряче водопостачання;
- скраплений газ (балонний);	- телефон;
- газова колонка (електронагрівач);	- сміттєпровід (у будинку, де знаходиться Ваше житлове приміщення);
- центральне опалення;	- ліфт;
- індивідуальна система опалення;	- інше (<i>будь-ласка, вкажіть</i>);
- водопровід;	- вказаних видів благоустрою немає.

Слід зазначити, що програма мікроперепису багато в чому базується на переліку запитань переписного листа Всеукраїнського перепису населення 2001 року, що забезпечує її спадкоємність, а у подальшому зіставлюваність отриманих результатів. Те ж саме можна сказати про технологію оброблення даних і про Програму їх розроблення. Передбачається, що дані мікроперепису будуть оброблятися з використанням вже випробуваних під час перепису 2001 року програмно-технологічних комплексів регіонального і державного рівнів. Щодо поширення даних, то хоча з урахуванням потреб користувачів даних кількість вихідних регламентних таблиць з тематики базового блоку запитальника і буде скорочено у порівнянні з набором таблиць суцільного спостереження, у Програмі розроблення даних мікроперепису більш докладно буде представлена інформація вищезгаданих “спеціальних” модулів. При цьому також максимально дотримуватимуться ті принципи оприлюднення отриманих результатів, які сформувалися під час поширення даних Всеукраїнського перепису населення 2001 року: відкритість, оперативність, одночасність.

У ході підготовки до мікроперепису, крім здійсненого вже значного розширення програми обстеження, планується також внести зміни до дизайну бланків переписних форм, вдосконалити метод проведення опитування респондентів, застосувавши комбінований

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

підхід: інтерв'ю і самообчислення, а також змінити деякі організаційні заходи підготовчого періоду, процедури збирання даних і порядок підготовки інформації до оброблення.

Відповідно до затвердженого в січні поточного року календарного плану, територіальні органи державної статистики розпочали виконання першочергових підготовчих робіт до цього обстеження. У даний час вони здійснюють упорядкування документації переписного районування минулого суцільного перепису населення та уточнюють наявний паперовий картографічний матеріал для його подальшого перетворення у електронний вигляд. Ця робота у перспективі ставить за мету створення в органах державної статистики за підтримки відповідних наукових установ і зацікавлених центральних органів виконавчої влади географічних інформаційних систем, що будуть функціонувати на базі даних переписів населення та інших статистичних спостережень. З метою практичної апробації проекту побудови інфраструктури геопросторових адрес, пов'язаних з критеріями переписного районування, Держкомстат спільно з Науково-дослідним інститутом геодезії і картографії навесні цього року провели пілотне дослідження. Його результатом є створення електронного адресного газеттіру частини території Дніпровського району міста Києва і міста Вишгорода Київської області та здійснення на його основі автоматизованого картографічного районування.

У листопаді 2005 року передбачався також пробний мікроперепис населення. У якості полігону визначені чотири несхожі за своїми економічними і демосоціальними характеристиками регіони: Закарпатська, Київська, Луганська області та місто Київ. Під час пробного спостереження будуть протестовані організаційні принципи і методологія обстеження, у тому числі: проект програми та її технічний носій, метод опитування, період і календарні терміни його проведення, а також уточнені розміри передбачуваного фінансового і кадрового забезпечення.

І останнє, про що необхідно згадати у зв'язку з питанням, що розглядається, особливо в ракурсі широко обговорюваної зараз адміністративно-територіальної реформи, — це необхідність розроблення науково обґрунтованих підходів до розв'язання складної методологічної проблеми — створення системи статистичних показників демосоціального розвитку так званих “малих” територій і запровадження на постійній основі їх моніторингу. Ця проблема стає дедалі актуальнішою, з огляду на спрямування регіональної політики на забезпечення стабільного і збалансованого демографічного і соціально-економічного розвитку територій, усунення існуючих диспропорцій і підвищення якості та рівня життя населення. Успіх у виконанні цих завдань цілком залежатиме від надійності відповідної інформаційної бази. У цьому ж ключі незабаром неминуче виникне потреба у ретроспективній реконструкції динамічних рядів демографічних показників з урахуванням змін меж адміністративних територій. Така робота матиме не тільки прикладне значення в аспекті розробки комплексних прогнозних моделей розвитку їх демографічного потенціалу, а й неабияку національну історичну цінність.

Підсумовуючи викладене, варто зауважити, що вітчизняна демографічна статистика, незважаючи на нестабільну і не завжди позитивно мінливу ситуацію щодо такого інформаційного джерела, як адміністративні дані, намагається оперативно й адекватно реагувати на будь-які зміни у відомчому і самоврядному обліку, а також в міру потреби, виходячи з наданих повноважень, впливати на їх характер. Прикладом такої практики може бути спільна робота ряду міністерств та відомств, що проводиться за підтримки Міжнародної Організації Міграції і ставить за мету створення загальнодержавної системи обліку міграції в Україні та регіонах. Вона передбачає не лише узгодження процедур збирання даних за ознаками, які відповідають міжнародним стандартам, а й запровадження механізму її обміну та взаємокорисного застосування.

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У свою чергу, органи державної статистики з тим, щоб забезпечувати об'єктивний і надійний інформаційний супровід реалізації державної демосоціальної політики, намагаються через постійне удосконалення та гармонізацію програм статистичних спостережень якомога повніше розкривати питання, пов'язані з вивченням демографічної та міграційної поведінки населення, змінами у його кількісних та якісних характеристиках, рівнем життя та добробуту. Свідченням тому є те, що протягом останніх років у загальному числі здійснюваних державних статспостережень неухильно зростає частка вибіркового опитувань населення, що проводяться з надзвичайно широкого спектра проблем, базуються на науково виважених методологічних підходах і дають змогу отримувати надійні оцінки поточної демографічної ситуації, а також робити прогнози щодо тенденцій її подальшого розвитку.

Джерела

1. *Перший* Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні, економічні, етнічні аспекти. Монографія/ Е.М.Лібанова, О.Г.Осауленко, Н.С.Власенко, В.С.Стешенко, О.Е.Остапчук та ін.; наук. ред. акад. І.Ф.Кураса, акад. С.І.Пирожкова/ Державний комітет статистики України; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – К., ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 558 с.
2. *Осауленко О.Г.* Демографічна статистика в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С.21 – 26.
3. *Стешенко В.С.* До сторіччя Першого загального перепису населення Російської імперії: деякі уроки для сьогодення // Демографічні дослідження. Вип. 19. – К.: Ін-т економіки НАН України, 1997. – С. 205–218.
4. *Стельмах Л.М., Остапчук О.Е.* З досвіду проведення пробного перепису населення у Російській Федерації: коментарі щодо деяких проблем методологічного та організаційного забезпечення опитування населення // Статистика України. – 2000. – № 4. – С. 46–50.
5. *Остапчук О.Е.* Назустріч Всеукраїнському перепису населення 2001 року // Статистика України. – 2001. – № 3, – С. 73–76.
6. *Рекомендації* Організації Об'єднаних Націй зі статистики міжнародної міграції. / Перше переглянуте видання/. Нью-Йорк, 1998.
7. *Закон* України “Про внесення змін до Закону України “Про державну статистику” від 13.07.2000 № 1922–III.
8. *Закон* України “Про Всеукраїнський перепис населення” від 19.10.2000 № 2058–III.
9. *Закон* України “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні” від 14.12.2003 р. № 1382–IV.
10. *Рішення* Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення підпункту 1 пункту 4 Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (справа щодо прописки) від 14.11. 2001 р. № 15-рп/2001.
11. *Про затвердження* зразків книг реєстрації актів громадянського стану та свідоцтв, що видаються на підставі записів у цих книгах. – Постанова Верховної Ради України від

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

23.04.1993 р. № 3150—ХІІ.

12. Про Рекомендації парламентських слухань “Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки”. — Постанова Верховної Ради України від 05.06.2003 р. № 940—ІV.

13. Концепція побудови національної статистики України та Державна програма переходу на міжнародну систему обліку і статистики. — Постанова Кабінету Міністрів України від 04.05.1993 р. № 326.

14. Про затвердження зразків книг реєстрації актів цивільного стану та описів бланків свідоцтв, що видаються державними органами реєстрації актів цивільного стану. — Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2002 р. № 1367.

15. Про затвердження Тимчасового порядку реєстрації фізичних осіб за місцем проживання. — Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2003 р. № 35.

16. Про внесення змін до Тимчасового порядку реєстрації фізичних осіб за місцем проживання. — Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2003 р. № 1965.

17. Про затвердження зразків документів, необхідних для реєстрації місця проживання в Україні. — Постанова Кабінету Міністрів України від 28.07.2004 р. № 985.

18. Про схвалення Концепції демографічного розвитку на 2005–2015 роки. — Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10 2004 р. N 724—р.